

ANDREI MIACELSKI* – MIŃSK (BIAŁORUŚ)
ALEG TRUSAU** – MIŃSK (BIAŁORUŚ)

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR BERNARDYNÓW W MŚCISŁAWIU

ST. BERNARD'S CHURCH AND MONASTERY IN MSTISLAV

Abstract

The monks of the Bernardine Order appeared in Mstislavl at the beginning of the 18th century, but the monastery of the order in the city was founded only in 1727 thanks to the help of the local gentry. The original church and the monastery building were wooden, and the wooden church existed until 1821, when it was replaced by a new stone one, built somewhat apart from the original one. The original church is known thanks to visitations, and the church built in the early 19th century is known not only because of written descriptions and preserved plans, but also because of archeological investigation of its ruins.

The residential monastery complex was always in one place, although it was also reconstructed at the end of the 18th century. Not only do its visitations and archaeological research give an idea of it, but some of its basements can still be accessed today. After the suppression of the uprising of 1830–1831, the church and monastery of the Bernardine Order in Mstislavl were closed and stood unattended for a long time, although both the Orthodox Church and the military claimed their buildings. During the fire of Mstislavl in 1858, the Bernardine church was severely damaged, was taken away by the Orthodox Church and a project was developed to convert it into an Orthodox church. But in the late 60s – early 70s of the 19th century, a new Orthodox church was built

* Andrei Miacelski – dr hab. historii, Instytut Historii Narodowej Akademii Nauk Białorusi
e-mail: andreika.miacelski60@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3254-2747>

** Aлег Trusau – dr historii, Białoruski Państwowy Uniwersytet Kultury i Sztuki

e-mail: kafistbel@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-0280-5069>

on the site of the residential building of the Bernardine monastery, and the church was dismantled at the request of the Orthodox Church.

Keywords: Mstislaw; St. Bernard; Church; Monastery; Orthodox Church

Translated by Andrei Miacelski

Według niektórych źródeł pierwszy klasztor Bernardynów w Mścislawiu mógł powstać w 1707 roku¹, ale prawdopodobnie zaprzestał działalności po spaleniu miasta w sierpniu 1708 roku i zniszczeniu przez wojska rosyjskie „fortecji, aby nie pozostawić nieprzyjacielowi”².

Drugą próbę osiedlenia się w Mścislawiu bernardyni podjęli w 1727 roku, po tym jak 15 września chorąży witebski Jan Józef Hurko i jego żona Krystyna z Hołyńskich przeznaczili plac pod budowę kościoła i klasztoru oraz 15 000 złotych na utrzymanie zakonników. Ponadto zobowiązali się na własny koszt zbudować drewniany klasztor i kościół, co też zrealizowali do 1729 roku. Kościół został poświęcony Najświętszej Maryi Pannie Anielskiej.

Dnia 15 listopada 1727 roku do fundacji Hurków dołączyła podczaszyna smoleńska Teresa z Surynów Swadkowska, która podarowała klasztorowi plac w Mścislawiu znajdujący się obok placów Hurków. Następnie 29 czerwca 1728 roku podstoli owrucki Josij Surin przekazał mścislawskim bernardynom plac na przedmieściu miasta, za Bramą Trojecką. Z kolei 25 lipca 1728 roku Adam i Florian Surinow podarowali klasztorowi dwie części swoich placów, które przylegały do placu klasztorowego. Do tych fundacji dołączył podkomorzy mścislawski Krzysztof Kazimierz Wołowicz, który 14 września 1729 roku zapisał klasztorowi 12 000 złotych. Również w późniejszym czasie szlachta mścislawska przekazywała bernardynom środki pieniężne i place³.

Kościół bernardyński nie zachował się do chwili obecnej. Jeżeli pojawiają się o nim wzmianki, to odnoszą się one do kościoła zbudowanego na początku XIX wieku. Nieznana jest bowiem lokalizacja pierwotnego kościoła i klasztoru bernardynów. Niemniej jednak możliwe jest zlokalizowanie tych budynków dzięki planowi miasta z 1778 roku, na którym administracja rosyjska wytyczyła nowy rozkład Mścislawia.

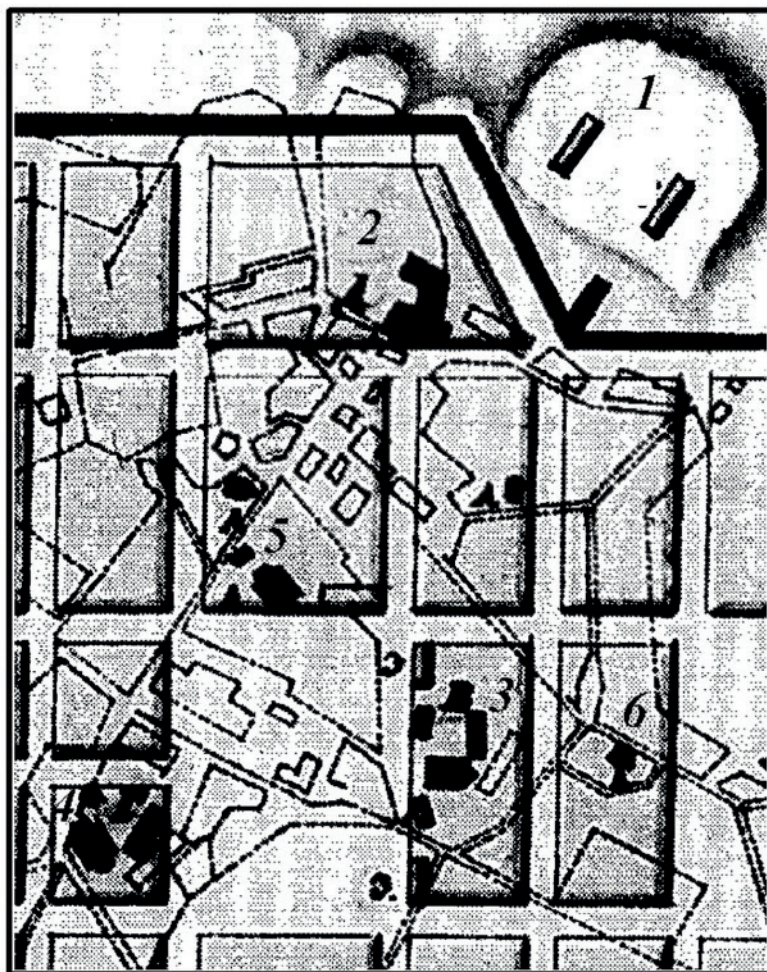
Na wczesnym planie Mścislawa główne świątynie chrześcijańskie są wyraźnie widoczne. Są to kościoły i cerkwie, z których większość jest zdefiniowana: klasztor i kościoły jezuitów oraz karmelitów, cerkwie Świętej Trójcy, św. Atanazego, św. Parasekwy, św. Spasa. Jednak na planie jest wiele budynków, których przeznaczenie nie jest do tej pory do końca jasne.

Od kościoła karmelitańskiego w kierunku południowo-zachodnim biegnie ulica (ryc. 1), która kończy się małym placem w północno-zachodnim rogu nowej

¹ K. Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933, s. 411.

² М.А. Ткачев, *Замки Беларуси* – Минск : Беларусь, 2002. С. 94; А.А. Мясельскі, *Мсціслаўскае княства і ваяводства ў XII–XVIII стст.*, – Минск : Беларуская навука, 2010. С. 246.

³ NGAB. F. 1781. Op. 26. Sygn. 1407. k. 15–16; F. 1297. Op. 1. Sygn. 7450. k. 25–54.

Ryc. 1. Wykop z planu projektu Mścisławia z 1778 r.

1 – Góra Zamkowa; 2 – karmeliński klasztor; 3 – kościół jezuitów i kolegiata;
4 – kościół bernardyński i klasztor; 5 – katedra Trójcy Świętej; 6 – cerkiew Afanasjewska

dzielnicy, gdzie znajdował się kościół bernardynów z początku XIX wieku i nowa cerkiew św. Aleksandra Newskiego. Od tego placu odchodzą trzy niewielkie ulice, z których jedna biegnie w kierunku południowo-wschodnim, czyli w kierunku Kazimierowej Słobody. To wzdłuż tej ulicy stoi budynek przypominający świątynię, którego absyda wychodzi na południowy wschód, a fasada na północny zachód – na plac. Prawdopodobnie budynek ten należy uznać za pierwszy kościół bernardyński wybudowany w 1729 roku.

Za takim założeniem przemawia zgodność jego przestrzennego rozmieszczenia obok budynku bernardyńskiego klasztoru, który widnieje nie tylko na mapie piktograficznej litewskiej prowincji zakonu franciszkanów wykonanej w połowie

Ryc. 2. Mściśławski klasztor Franciszkanów na piktograficznej mapie prowincji litewskiej zakonu franciszkanów wykonanej w połowie XVIII wieku przez G. Leibowicza

Ryc. 3. Mściśławski klasztor Bernardynów z mapy litewsko-rosyjskiej prowincji zakonu bernardynów z 1816 r.

XVIII wieku przez Hirsza Leibowicza⁴, ale również na planie Mściśławia z 1778 roku, na planach miasta z początku XIX wieku oraz na mapach z 1816 i 1819 roku litewsko-rosyjskiej prowincji zakonu bernardynów⁵. Klasztor w kształcie prostokąta na mapach znajduje się po lewej stronie kościoła (ryc. 1-3), na miejscu którego na początku XIX wieku funkcjonował bernardyński klasztor, zbadany przez archeologów w XX wieku.

Fragmenty fundamentów kościoła o szerokości do 1-1,3 m, złożone z cegieł palcowych o wymiarach $31 \times 15,5 \times 7$ cm oraz $31 \times 16 \times 6,5$ cm w równej technice, zostały ujawnione w wykopach nr 75 i 76 na dziedzińcu cerkwi św. Aleksandra Newskiego w latach 1986-1987⁶. O tym, że są to pozostałości fundamentów kościoła bernardynów świadczy ich orientacja wzdłuż dawnej ulicy, przy której istniała świątynia oraz przybliżona ich lokalizacja w miejscu, w którym znajdowała się zgodnie z planem Mściśławia z 1778 roku.

⁴ Р.В. Баравы, Ю.А. Якімовіч, *Каштоўны дакумент па гісторыі беларускай графікі і архітэктуры XVIII ст. // Помнікі культуры. Новыя адкрыцці.* – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. С. 119, піс. 3,б.

⁵ M. Kalamajska-Saeed, *Rosyjskie pomiary klasztorów skasowanych w roku 1832*, t. 2, Warszawa 2021, s. 640, nr 608.

⁶ О.А. Трусов, *Археологический отчёт о проведении раскопок на территории памятников архитектуры бывшей церкви Александра Невского в г. Мстиславле в августе-сентябре 1986 г. // Архив научной археологической документации Института истории НАН Беларуси.* Ед. хр. 974д., с. 10–11, лист 2.

Pierwotny kościół bernardynów był prostokątną budowlą w typie jednonawowej bazyliki, która według mapy Hirsza Lejbowicza była oświetlona trzema oknami z każdej strony, miała dwuspadowy dach, trójkątny fronton pośrodku i dwie trój-kondygnacyjne wieże po bokach głównej fasady. Nad ołtarzem znajdowała się sygnaturka z krzyżem, a nad wieżami i szczytem kościoła wznosiły się krzyże. Do świątyni prowadziły drzwi w centrum fasady i w wieżach. Na prawej wieży namalowany był okrągły zegar, ale nie ma o nim wzmianki w wizytacjach i na obrazach z początku XIX wieku.

Według uwag ekonomicznych do planów generalnego mierzenia powiatu mścisławskiego z 1784 roku, kościół bernardynów był „drewniany na kamiennej podmurówce z czterema ołtarzami: pierwszym Wniebowzięcia NMP Anielskiej, drugim św. Antoniego, trzecim św. Franciszka i czwartym Ukrzyżowania. Cele dla księży jedno piętrowe z kamienia zbudowane w 1727 r. przez witebskich chorążych Iwana i Chrystiana Hurków z rodziny Galnokinych”⁷. W 1784 roku w mścisławskim klasztorze przebywało 7-8 zakonników, z których tylko 3 odprawiało Msze św. w kościele⁸.

Najwcześniejsza zachowana wizytacja mścisławskiego kościoła Bernardynów pochodzi z 1818 roku. Biorąc pod uwagę fakt, że w latach 1729-1818 nie ma zapisów o znaczących pożarach w Mścisławiu, można twierdzić, że jeśli doszło do jakichkolwiek zmian w strukturze kościoła, to były one nieznaczne.

Według opisu mścisławskiego kościoła Bernardynów z 1818 roku świątynia była zbudowana na planie prostokąta o wymiarach 12,3 sążni⁹ (około 25,3 m) na 6 sążni (około 12,8 m) z dachem dwuspadowym, z trójkątnym frontonem pośrodku i dwiema trójkondygnacyjnymi wieżami kopułowymi wzdłuż głównej fasady. Dach i wieże pokryto gontem, nad ołtarzem postawiono wieżę-sygnaturę z żelaznym krzyżem. Budynek kościoła był oświetlony przez 12 okien. Parterowy drewniany klasztor znajdował się na lewo od głównej fasady kościoła, a zakończony był okrągłą wieżą nakrytą kopułą z krzyżem. W 1816 roku w mścisławskim klasztorze Bernardynów było 8 zakonników, z czego tylko 3 odprawiało nabożeństwa w kościele¹⁰. Tym samym liczba zakonników w klasztorze była taka sama jak w 1784 roku.

W latach 1784-1818 kościół był kilkakrotnie przebudowywany. W 1818 roku zdobiło go 5 ołtarzy. Wszystkie były drewniane, „snickerskiej roboty”. Ołtarz główny poświęcony był Matce Bożej i miał dwie kondygnacje. W jego górnej części znajdował się obraz NMP Anielskiej, a w dolnej obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, w srebrnych szatach, ozdobiony paciorkami. Po bokach ołtarza zawieszono były obrazy św. Franciszka, św. Dominika, św. Józefa i św. Petranelli. Po prawej stronie ołtarza głównego znajdował się ołtarz św. Anny z obrazem św. Mikołaja u góry, na lewo od ołtarza głównego – ołtarz św. Franciszka. Czwarty ołtarz poświęcony był św. Antoniemu, a w piątym znajdowała się figura Chrystusa, nad którą był zawieszony obraz św. Barbary. Ponadto w kościele w 1818 roku znajdowało się

⁷ RGADA. F. 1355. Op. 1. Sygn. 721. k. 1-1 v.

⁸ LMABS. F. 16. Sygn. 127. k. 66, 172.

⁹ Rosyjska jednostka miary – 1 sażen to 2,13 m. Zob. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, brak daty i miejsca wydania, s. 180.

¹⁰ RGIA. F. 822. Op. 12. Sygn. 2593. k. 216.

14 obrazów malowanych na płótnie i 14 drukowanych na papierze, również oprawionych w drewniane ramy.

Skarbiec znajdował się po prawej stronie ołtarza głównego, a zakrystia po lewej. Podłoga w prezbiterium wykonana była z drewna, a w samym kościele z kwadratowych płyt glinianych. W jednej z wież kościelnych znajdowały się 3 dzwony, a sam kościół miał 7-głosowy pozytyw¹¹.

Niektórzy przedstawiciele szlachty mścisławskiej wyrażali pragnienie pochowania na przykościelnym cmentarzu, który znajdował się przed wejściem do świątyni. W swoim testamencie Teodor Baradew prosił o pochowanie go na „cmentarzu przed drzwiami kościelnymi”¹².

Budynek pierwotnego klasztoru był drewniany. Ale już w zapiskach ekonomicznych z 1784 roku odnotowano, że bernardyni mścisławscy budują kamienny klasztor¹³¹². Według Inesy Sliuńkowej był to zespół budynków drewnianych i kamiennych, miał kształt prostokąta z dziedzińcem i przylegał do kościoła od strony północnej¹⁴¹³, ale do jakiego czasu odnoszą się wnioski tej autorki i na czym się opierają, nie jest jasne. Zwłaszcza, że na planie Mścisławia z 1778 roku widać prostokątny, wolnostojący budynek.

Badania archeologiczne przeprowadzone w latach 1986-1989 ujawniły lokalizację i umożliwiły prześledzenie niektórych elementów konstrukcyjnych budynku klasztoru bernardynów. Nie udało się jednak zbadać ich całości, gdyż zostały zniszczone przez wybudowaną na jego miejscu w drugiej połowie XIX wieku cerkiew ku czci św. Aleksandra Newskiego.

Zachowane plany i badania archeologiczne z lat 1986-1989 świadczą o tym, że klasztor bernardyński w Mścisławiu powstał na planie kwadratu. Był jednak wydłużony z południowego zachodu na północny wschód. Budynek liczył 42 m długości i 11 m szerokości. Do klasztoru należały kamienne piwnice, na których stał drewniany budynek konwentu.

Na północ od cerkwi św. Aleksandra Newskiego zidentyfikowano dwa fragmenty piwnic parterowego budynku pierwotnego klasztoru bernardynów. Miały one kształt kwadratu o wymiarach wewnętrznych 4,2 × 4,4 m i 4,1 × 4,45 m, oddzielonych ścianą o szerokości 0,7 m. Całkowita szerokość tej części klasztoru wynosiła 11 m (fot. 1-3).

Do pierwszej piwnicy wchodziło się od ulicy po spiralnych kamiennych schodach o szerokości 1,5 m, umieszczonych w kamiennej komorze schodowej o wymiarach 2,1 × 3,4 m. W północno-wschodniej i południowo-zachodniej ścianie piwnicy znajdowały się dwie nisze o szerokości od 0,6 do 1,05 m i głębokości 0,7 m. Z pierwszej piwnicy do drugiej prowadził otwór drzwiowy o szerokości od 0,9 do 1,5 m.

¹¹ Н. Пятровіч, *Мсціслаўскі кляштар бернардзінцаў*. // *Гістарычна-археалагічны зборнік*. – Мінск, 1996. – № 8. С. 189–190; NGAD. F. 1781. Op. 26. Sygn. 1395, k. 13–14.

¹² NGAB. F. 1729. Op. 1. Sygn. 45. k. 469 v.

¹³ LMABS. F. 16. Sygn. 127. k. 66, 172.

¹⁴ И.Н. Слюнькова, *Монастыри восточной и западной традиции. Наследие архитектуры Беларуси*. – М. : Прогресс-традиция, 2002. С. 260.

Fot. 1-2. Piwnice klasztoru bernardynów

Fot. 3. Schody w piwnicach klasztoru bernardyńskiego

Druga piwnica miała po jednej niszy w ścianie północno-zachodniej i południowo-zachodniej. W ścianie południowo-zachodniej znajdowały się spiralne schody kamienne o szerokości 0,9 m (fot. 3, ryc. 4), które prowadziły na powierzchnię dzienną altany¹⁵. Nie udało się prześledzić układu części naziemnej budynku. Po zachodniej stronie klasztoru znajdował się jeszcze jeden budynek, ale nie został on zbadany, gdyż jego pozostałości kryją się pod budynkiem parafii prawosławnej.

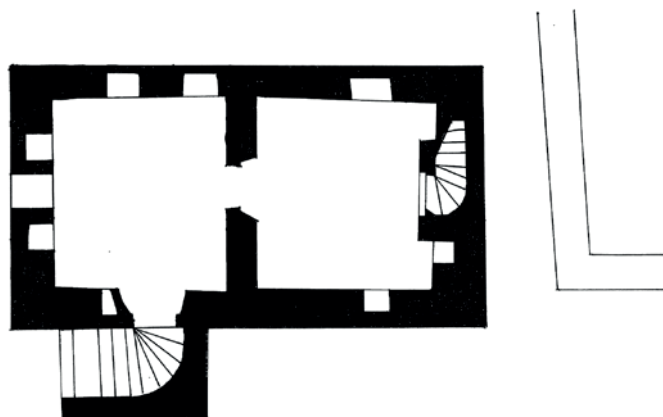
Parter klasztoru znajdujący się nad piwnicami i jego układ został zbadany archeologicznie w 1988 roku w wykopie nr 10. Budynek znajduje się na południe od cerkwi św. Aleksandra Newskiego. Odkryto tu pozostałości trzech pomieszczeń o wymiarach 3,5 × 2,7 m, 3,65 × 2,75 m, 3,75 × 2,85 m. Przegrody między celami mają grubość około 50 cm. Czwarte pomieszczenie, które biegło prostopadle do pozostałych, miało podłogę z cegieł o wymiarach 15 × 30 × 6,5 cm. Za nim zidentyfikowano fragmenty trzech kolejnych pomieszczeń, wszystkie zorientowane w ten sam sposób co trzy pierwsze (fot. 4, ryc. 5). Wzdłuż ściany wschodniej zidentyfikowano okno do piwnicy, na którym zachowała się żelazna krata. Okno ma szerokość około 88 cm¹⁶.

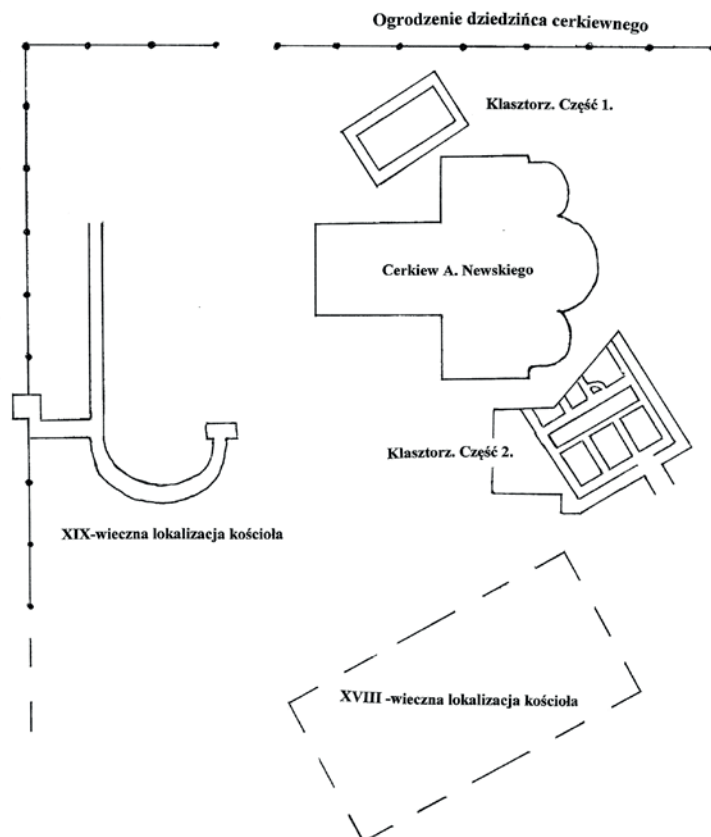
Fot. 4. Pozostałości budynku mieszkalnego bernardyńskiego klasztoru

¹⁵ А.А. Трусаў, *Справаздача аб правядзенні археалагічных даследаванняў ў ліпені 1988 г. на помніку архітэктуры XIX ст. былой царквы А. Неўскага ў г. Мсціславе* // *Архив научной археологической документации Института истории НАН Беларуси*. Ед. хр. 1077. Л. 19; А.А. Трусаў, *Справаздача аб правядзенні археалагічных даследаванняў у ліпені 1989 г. Кн. 1* // *Архив научной археологической документации Института истории НАН Беларуси*. Ед. хр. 1145в. Л. 18–19.

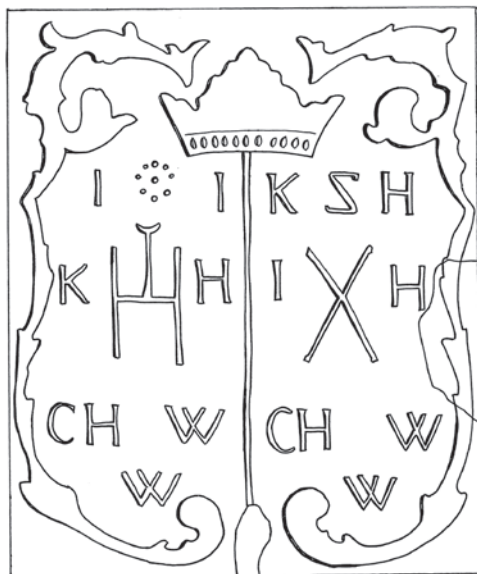
¹⁶ А.А. Трусаў, *Справаздача аб правядзенні археалагічных даследаванняў ў ліпені 1988 г.*, арк. 12, 15.

Ryc. 4. Mscisław: Plan pierwszej części piwnic klasztoru

Ryc. 5. Mscisław. Plan sytuacyjny lokalizacji kościołów bernardynskich z XVIII i początku XIX wieku, klasztoru i cerkwi Aleksandra Newskiego

Ryc. 6. Kafel herbowy z mściławskiego klasztoru bernardyńskiego

Biorąc pod uwagę, że klasztor potrzebował pieców do ogrzewania, a jego fundatorami byli J.I. Hurko i jego żona Krystyna, część pieców wykonano z kafli posiadających ich herby. Wskazywały one na darczyńców i ich status: chorąży województwa witebskiego i chorążyna województwa witebskiego (ryc. 6).

Piwnice klasztoru bernardynów, na południe od cerkwi św. Aleksandra Newskiego (część 2), składały się z trzech części i były zbudowane z cegieł o wymiarach $33 \times 5 \times 8$ cm oraz $33 \times 15 \times 7$ cm.

Pierwsze pomieszczenie, do którego wchodzi się od ulicy, mieści mury mury przedsiónek o szerokości do 1,5 m oraz otwór drzwiowy o szerokości do 1,1 m i wysokości 2,3 m. Wymiary wewnętrzne pomieszczenia to $6,33 \times 4,22$ m. Sklepienie ma wysokość do

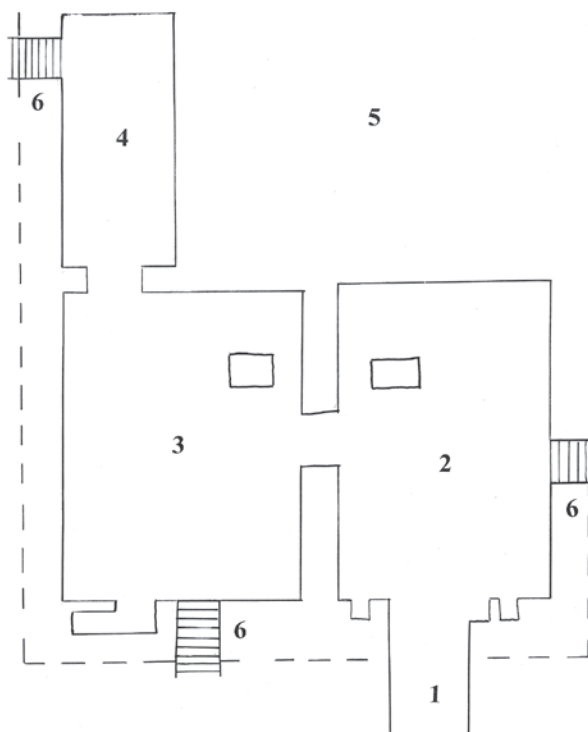
3 m i jest wsparte na słupie o wymiarach 70×90 cm przy wejściu do drugiego pomieszczenia. W piwnicy, po prawej stronie drzwi, znajduje się nisza w kształcie trapezu o szerokości 31 cm, wysokości 50 cm i głębokości do 70 cm.

Drugie pomieszczenie oddzielone jest od pierwszego ścianką działową o grubości 50 cm, a wchodzi się do niego przez otwór drzwiowy o szerokości 1,06 m i wysokości do 2 m, który znajduje się w odległości 2,45 m od północno-wschodniego narożnika pomieszczenia. Przy wejściu do tego miejsca znajduje się filar sklepienia o wymiarach 68×96 cm.

W południowej ścianie pomieszczenia jest okno o wymiarach od 60 cm do 85 cm szerokości w górnej części, zaś w południowo-zachodnim narożniku półokrągła nisza o wymiarach 70 cm średnicy i 70 cm głębokości, która sięga 80 cm w głąb ściany. Istnieje również wnęka trapezowa o wysokości do 80 cm i szerokości 36 cm.

W północno-zachodniej ścianie pomieszczenia znajdują się drzwi, które prowadzą do wnętrza o długości 5 m i szerokości 2,2 m, również sklepionego. Kończy się ono ścianą o grubości do 2 m, w którą wyprowadzone są kable zasilające obecną cerkiew św. Aleksandra Newskiego (ryc. 5 i 7). W części piwnicy bernardyńskiej położonej na południe od cerkwi istniało jeszcze jedno pomieszczenie, po jego lewej stronie. Wejście do niego prowadziło albo z zewnątrz piwnicy, albo z tych fragmentów piwnicy, które zostały zniszczone podczas budowy cerkwi.

Drewniany kościół, zbudowany w 1727 roku, dotrwał do 1823 roku. W dniu 13 czerwca 1811 roku położono kamień węgielny pod nowy, kamienny kościół, a 1 listopada 1820 roku odbyło się w nim pierwsze nabożeństwo ku czci Najświęt-

Ryc. 7. Plan piwnic klasztoru położonych na południe od cerkwi A. Newskiego.
 1 – wejście; 2 – 1-e pomieszczenie; 3 – 2-e pomieszczenie; 4 – 3-e pomieszczenie;
 5 – lokal, do którego z pomieszczeń 1-3 nie ma wejścia; 6 – okienko

szej Maryi Panny¹⁷. Świątynia ta została wzniesiona z uwzględnieniem nowego układu przestrzennego Mscisławia, przyjętego w 1778 roku. W związku z tym została zbudowana wzdłuż nowej ulicy Pirogowskiej i była obrócona do nowego placu Paradnego (ryc. 5 i 8).

Badania archeologiczne przeprowadzone w 1988 roku ujawniły lokalizację kościoła bernardynów zbudowanego w pierwszej połowie XIX wieku oraz pozwoliły określić jego wielkość i niektóre elementy konstrukcyjne, które zgadzają się ze źródłami dokumentalnymi.

Kościół był trójnawową bazyliką z nawą główną o szerokości 7 m i nawami bocznymi o szerokości około 4 m. Nawy rozdzielone były 6 filarami o wymiarach 2,5 × 2 metry. Do prezbiterium z nawy prowadziły cztery stopnie. Kościół został zbudowany z cegieł o wymiarach 25 × 13 × 5 cm, 27,5 × 12 × 6 cm i 27 × 13 × 6 cm.

Według wizerunku z 1823 roku długość kościoła z absydą wynosiła 42 m (52,5 łuku), bez absydy – 36 m, szerokość około 23 m (31,5 arszyn¹⁸), a wysokość

¹⁷ NGAB. F. 1781. Op. 26. Sygn. 1411. k. 45.

¹⁸ Rosyjska jednostka miary długości. 1 arszyn to 71,12 cm. J. Szymański, *Nauki Pomocnicze Historii*, Warszawa 2006, s. 180.

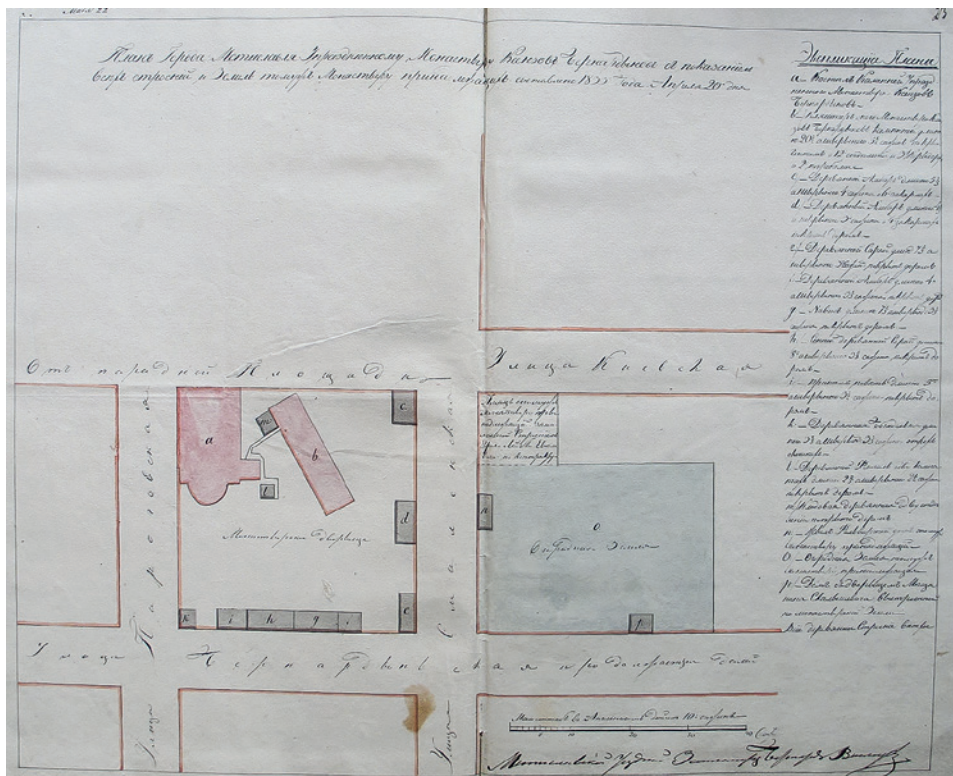

Рис. 8. План мінскаўскага клясатру бернардыйскага з 1833 р.

25 аршын (około 18,7 m). Такą samą szerokość i długość kościoła wykazały badania archeologiczne z 1989 roku oraz plan kościoła po pożarze Mincislawia w 1858 roku¹⁹.

Według wizytacji kanonicznej z 1823 roku kościół był oświetlony przez 32 okna, a plan z 1859 roku pokazuje, że w świątyni były dwa rzędy okien – dolne prostokątne, a górne łukowe. Podczas badań archeologicznych znaleziono fragmenty zarówno prostokątnych, szklanych płyt, jak i okrągłych o średnicy 15 cm²⁰. Dach kościoła pokryto gontami pomalowanymi na czerwono, aby przypominały dachówkę, natomiast podłogę wyłożono kwadratowymi płytkami ceramicznymi. Zewnętrzna część kościoła była pomalowana na żółto, a wnętrze na marmurowo. Jego fasada była flankowana przez dwie wieże pomalowane na zielono, które miały okrągłe szczyty. Fasadę kościoła zdobiły trzy freski

¹⁹ А.А. Трусаў, *Справздача аб правядзенні археалагічных даследаванняў ў лініі 1989 г.*, с. 19. Л. 2

²⁰ А.А. Трусаў, *Эвалюцыя будаўнічых матэрыялаў і тэхнікі манументальнага дойлідства Беларусі XI–XVIII стст.* : [манаграфія] – Мінск : Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт культуры і мастацтва, 2020, с. 292, № 186.

z wizerunkami Najświętszej Maryi Panny, św. Antoniego i św. Franciszka. Pod nimi w niszach umieszczonych po obu stronach drzwi wejściowych ustawiono posągi św. Piotra i św. Pawła.

W kościele znajdowało się 8 ołtarzy. Główny przyozdabiały 4 kamienne kolumny. W jego centralnej części było umieszczone cyborium, a nad nim na różnej wysokości namalowane na płótnach obrazy z wizerunkami Najświętszej Maryi Panny, św. Mikołaja i św. Wincentego. W prezbiterium znajdowały się również malowane na desce obrazy przedstawiające św. Dominika, św. Petronellę, św. Franciszka i św. Józefa. Po stronie chóru w tym ołtarzu umieszczony był obraz Zbawiciela namalowany na płótnie. Drugi ołtarz, św. Franciszka, zdobił obraz z jego wizerunkiem wmurowany w ścianę kościoła, a nad nim nisza z malowidłem św. Mikołaja. Trzeci ołtarz, poświęcony Najświętszej Maryi Pannie, został wyrzeźbiony w drewnie. Obraz Maryi był przyozdobiony dwiema srebrnymi koronami. Nad nim znajdował się wizerunek św. Piotra. Czwarty ołtarz, ku czci Matki Bożej Anielskiej, był umieszczony obok pierwszej ambony. W piątym ołtarzu, św. Iwa z Bretanii, w niszy znajdował się obraz świętego namalowany na płótnie, nad nim malowidło Najświętszej Maryi Panny, a jeszcze wyżej św. Erazma z Formi. W szóstym ołtarzu, św. Antoniego, znajdował się namalowany na płótnie obraz tego świętego, a nad nim wizerunek św. Barbary, ozdobiony koroną. Siódmy ołtarz, poświęcony św. Annie, wykonany był z drewna. Wizerunek św. Anny wzbogacały gwiazdy i korony, a nad nim znajdował się obraz św. Dydakusa z Alcalá. W ósmym ołtarzu, ku czci św. Mikołaja, nad obrazem tego świętego znajdował się wizerunek Matki Bożej, a wyżej obraz Opatrzności Bożej. Oprócz wspomnianych ołtarzy i malowideł na ścianach kościoła było zawieszonych jeszcze 14 innych obrazów.

Zakrystia kościoła znajdowała się po prawej stronie ołtarza głównego. W wizytacji nie wzmiankowano zakrystii po lewej stronie od ołtarza, ale ujęto ją na planie kościoła z połowy XIX wieku. Według wizytacji z 1823 roku w kościele nie było organów, ponieważ zastąpił je 7-głosowy pozytyw²¹.

Kościół został również uwieczniony na rycinie nieznanego autora, przedstawiającej widok Mścisławia. Ponieważ na rycinie widać stojący jeszcze kościół bernardynów z wieżami, jej powstanie nie wykracza poza 4 czerwca 1858 roku, kiedy to miasto dotknął wielki pożar, w wyniku którego zniszczeniu uległy wieże świątyni. Rycina nie powstała także przed 1836 rokiem, gdy nad dawnym kościołem jezuitów (prawosławną cerkwią katedralną św. Mikołaja) wzniesiono kopułę (ryc. 9).

Prawdopodobnie podczas budowy nowego kościoła przebudowano również klasztor. Świadczy o tym wielkość nowego cmentarza przykościelnego – 39 na 14 arszyn (27,7 × 10 m), opisanego w wizytacji z 1823 roku, w przeciwieństwie do badanego przez A.A. Trusowa (42-43 m). Poza tym we wspomnianej wizytacji odnotowano starą piwnicę z podpiwniczeniem, do której prowadziły schody²².

Według przedstawionego planu z 1833 roku murowany klasztor bernardynów był prostokątnym zabudowaniem z dostawionym do niego drewnianym magazynem²³. Obiekt liczył 12 pomieszczeń i był podzielony na dwie nierówne części.

²¹ NGAB. F. 1781. Op. 26. Sygn. 1411. k. 45–46; F. 1297. Op. 1. Sygn. 7540. k. 22 v.–23.

²² NGAB. F. 1781. Op. 26. Sygn. 1411. k. 48 v.

²³ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 137. k. 42; F. 1297. Op. 1. Sygn. 7540. k. 22 v.–23.

Ryc. 9. Rycina z widokiem na Mścisław z lat 1836-1858
 1 – kościół bernardyński; 2 – cerkiew Troicka; 3 – kościół karmelitów;
 4 – sobór św. Mikołaja (kościół pojezuicki); 5 – synagoga

Wzdłuż jego zachodniej strony biegł korytarz, otwierający się na inne pomieszczenia mieszkalne o różnej wielkości, o czym świadczy obecność pieców i kominka. Tylko spiżarnia (magazyn), zbudowana z drewna, była zimna.

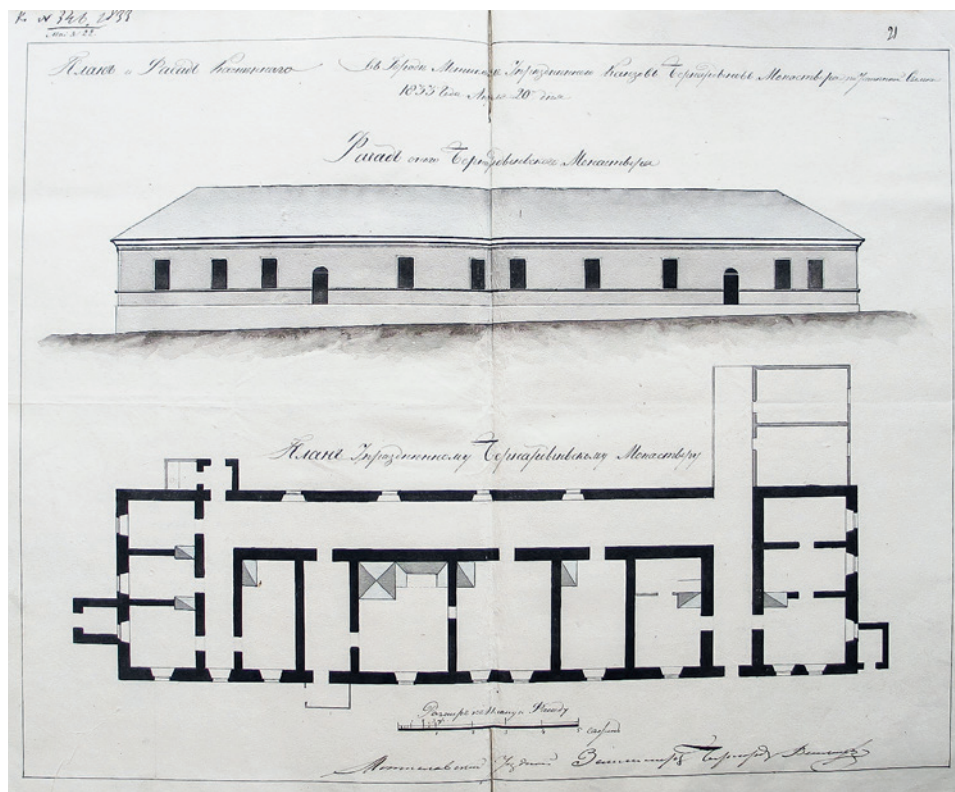
Klasztor oświetlały 23 okna. Jego cele były małe, a największe z nich znajdowały się pośrodku obiektu i miały wymiary około 2,5 na 2,5 sążnia. Pozostałe były jeszcze mniejsze – 2,5 na 1,5 sążnia. Do budynku wchodziło się przez trzy pary drzwi, które były umieszczone z różnych stron²⁴ (ryc. 10).

Do mścisławskiego klasztoru należało dużo zabudowań gospodarczych, umiejscowionych w pobliżu konwentu. Na południe od kościoła znajdował się spichlerz i lodownia, na zachód stara stajnia i szopa na drewno, za którą umieszczone były brogi na siano. Dokładnie za tymi zabudowaniami, ale przed szpitalikiem, wizytacja z 1823 roku wciąż zaznacza obecność starego, nierozbranego kościoła. W budynkach gospodarczych znajdowały się również: mały magazyn, piekarnia dla służby oraz inne zabudowania gospodarcze²⁵. Wspomniany zespół obiektów gospodarczych widnieje na mapie klasztoru z 1833 roku, ale stary kościół nie jest już na niej widoczny, co oznacza, że został rozebrany w latach 1823-1832²⁶.

²⁴ NGAB. F. 1297. Op. 1. Sygn. 7540. k. 20 v.–21

²⁵ NGAB. F. 1781. Op. 26. Sygn. 1411. k. 49.

²⁶ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 137. k. 42

Ryc. 10. Plan budynku mieszkalnego klasztoru z 1833 r.

Drewniany szpital przy klasztorze bernardynskim został wybudowany w 1807 roku na koszt Barbary Golińskiej, żony wojskiego mścisławskiego Jana Golińskiego. Szpital znajdował się na placu klasztorным, należącym do folwarku Kazimierowo, którego właścicielem był Ignacy Gołyński²⁷. Prawdopodobnie jednak z czasem jego lokalizacja została zmieniona, gdyż plan klasztoru bernardynów z 1833 roku ukazuje go na rogu ulic Pirogowskiej i Bernardyńskiej. Wtedy jego wymiary wynosiły 3 sążnie i 2 cale \times 3 sążnie i 1 arszyn²⁸ – w przybliżeniu $6,5 \times 6$ m.

Po likwidacji zakonu jezuitów w Rosji w 1820 roku i ich wypędzeniu z Mścisławia, bernardyni mścisławscy otrzymali annaty z dóbr jezuickich, budynek kolegium i szkołę, która znajdowała się naprzeciw ich klasztoru. Zakonnicy w przejętej placówce nauczali łaciny, języka rosyjskiego, polskiego, matematyki i innych przedmiotów²⁹. Jednak liczba uczniów w szkole stale się zmniejszała. W latach

²⁷ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 137. k. 47, 65; F. 1781. Op. 26. Sygn. 1411. k. 49.

²⁸ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 137. k. 42, 46 v.

²⁹ NGAB. F. 1781. Op. 28. Sygn. 22. k. 1.

1822-1823 liczyła zaledwie 64 uczniów, a w 1829 roku została zamknięta na mocy zarządzenia rządowego³⁰.

Klasztor Bernardynów w Mścislawiu istniał do 1832 roku, kiedy to został zlikwidowany z powodu udziału zakonników w powstaniu listopadowym (1830-1831). Miejscowi bernardyni zostali przewiezieni do innych swoich klasztorów, m.in. w Wilnie³¹.

Zgodnie z rozkazem gubernatora mohylewskiego za przejście od zakonników kościoła i klasztoru wraz z wyposażeniem odpowiadał policmajster mścislawski Filippow³². Władze państwowe rozważały jak wykorzystać zabudowania pobernardyńskie do celów publicznych. Ponieważ szkoła bernardyńska (jezuicka) w Mścislawiu została zamknięta, a jej budynek przekazano prawosławnemu klasztorowi tupiczewskiemu, pojawił się problem z ulokowaniem szkoły publicznej w mieście. Jedną z opcji było więc umieszczenie placówki w klasztorze, ale do zabudowań pobernardyńskich rościło sobie prawo także Ministerstwo Wojny³³.

Budynek klasztorny był jednak w złym stanie technicznym, a komendant mścislawskiej policji Filippow uważał nawet, że klasztor popadł w ruinę. Jego zdaniem, aby przywrócić obiekt do użytkowania potrzebne były bardzo duże środki finansowe na remont. Stało się tak pomimo tego, że w mieście brakowało szpitali wojskowych i cywilnych. Jedynym wyjątkiem był dwukondygnacyjny drewniany budynek dawnej szkoły, która w tym czasie była placówką powiatową³⁴.

W 1833 roku pobernardyński klasztor wraz ze wszystkimi zabudowaniami gospodarczymi został przekazany wydziałowi wojskowemu. Do 1858 roku mieścił się w nim szpital dla inwalidów³⁵.

Kościół bernardyński zaś jeszcze przez wiele lat był zamknięty. Jednak mimo niezadowolającej oceny jego stanu technicznego przez komendanta policji Filippowa, w 1841 roku parafianie cerkwi Afanasjewskiej, która była w złym stanie, zwrócili się do władz miasta o przekazanie im kościoła bernardynów w celu przebudowy na cerkiew. Ich prośba była oparta na ocenie stanu technicznego świątyni bernardyńskiej, sporządzonej przez władze prawosławne, która znacznie różniła się od oceny dokonanej przez Filippowa. Prawosławny arcybiskup mohylewski Izidor zwrócił się do Synodu o przekazanie budynków pobernardyńskich, argumentując to ich dobrym stanem budowlanym. Należało jedynie przenieść ołtarz ze starej cerkwi i dokonać drobnych napraw w dawnym kościele. Wszystko to mogło być wykonane przez parafian³⁶.

³⁰ K. Grudziński, *Mścislaw*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zabrzędowska 1985, s. 227–228; NGAB. F. 3157. Op. 1. Sygn. 10.

³¹ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 732. k. 34.

³² NGAB. F. 1297. Op. 1. Sygn. 6523. k. 312.

³³ NGAB. F. 1297. Op. 1. Sygn. 7450. k. 1–4, 13–14, 19–19 v.; F. 2001. Op. 1. Sygn. 138. k. 22–22 v.

³⁴ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 137. k. 40–41.

³⁵ А.А. Мяцельскі, *Мураваныя праваслаўныя храмы XIX ст. у Мсціславе // Мсціслаў і Мсціслаўскі край: гісторыя, падзеі, людзі*. – Мінск : Беларуская навука, 2021. С. 151.

³⁶ RGIA. F. 797. Op. 11. Sygn. 29152. k. 1–2.

W tym samym czasie katolicy mścisławscy i urząd wojskowy upomnieli się jednak o budynek kościoła pobernardyńskiego. Wprawdzie w 1841 roku postanowiono przekazać go cerkwi prawosławnej, przenieść „carskie wrota” z cerkwi św. Atanazego i zburzyć budynek cerkwi, ale sprawa przeniesienia do kościoła ulegała zwłoce. Jednocześnie władze miejskie odmówiły wojsku, które chciało przejąć kościół, uzasadniając to brakiem stosownego wniosku oraz niezgodą na dzielenie kompleksu między właścicieli. W 1844 roku ponownie poruszono kwestię oddania kościoła pobernardyńskiego prawosławnym, ale starania zakończyły się fiaskiem³⁷.

W lipcu 1857 roku mohylewski konsystorz prawosławny uzyskał od rządu carskiego zgodę na przebudowę kościoła Bernardynów w Mścisławiu na cerkiew, a klasztoru na plebanię³⁸. Jednak w wyniku pożaru, który wybuchł 4 czerwca 1858 roku, kościół i klasztor zostały bardzo zniszczone – zawały się wieże oraz sklepienia kościoła, spłonął dach kościoła i klasztoru (ryc. 11).

Przez kilka lat pozostałości kościoła i klasztoru nie były użytkowane, choć znajdowały się w rękach Cerkwii prawosławnej. Pomimo tego nadal rozważano możliwość przekształcenia świątyni w cerkiew. Biorąc pod uwagę zniszczenia kościoła, planowano ograniczyć jego powierzchnię i wybudować nad nim drewniane kopuły, aby zmniejszyć nacisk na zniszczone ściany. Stan murów obiektu był jednak nadal niepokojący ze względu na coraz większe pęknięcia ścian, które są wyraźnie widoczne na planie kościoła³⁹. Mimo tego w dalszym ciągu przygotowywano projekt przebudowy świątyni bernardynów na cerkiew prawosławną. Według planów z 1866 roku zamierzano zmniejszyć wielkość naw bocznych, usunąć wieże i lewą zakrystię (ryc. 12). Nad wejściem chciano wybudować kamienną dzwonicę, która byłaby wsparta na starych fundamentach oraz wzniesić drewnianą kopułę⁴⁰.

Ostatecznie mohylewski architekt wojewódzki i komitet budowlany Wydziału Dróg Wodnych Ministerstwa Transportu doszli do wniosku, że na środku placu klasztornego należy wybudować nową kamienną cerkiew. Głównym argumentem był fakt, że budynek kościoła zajmował miejsce „przed głównym placem bulwarowym”⁴¹. Sporządzono nowy projekt, który kilkakrotnie poprawiano⁴², a w latach 1866-1870 na miejscu zabudowań klasztornych wzniesiono cerkiew ku czci św. Aleksandra Newskiego (ryc. 13).

W rzeczywistości projekt cerkwi zawierał tylko kilka modyfikacji kościoła bernardyńskiego, dotyczących głównie wystroju zewnętrznego. Nowa cerkiew została poświęcona św. Aleksandrowi Newskiemu, ponieważ w 1863 roku Rosja obchodziła 600-lecie jego śmierci, a dodatkowo car Aleksander II, którego święty

³⁷ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 1026. k. 30 v.–31; RGIA. F. 797. Op. 11. Sygn. 29152.

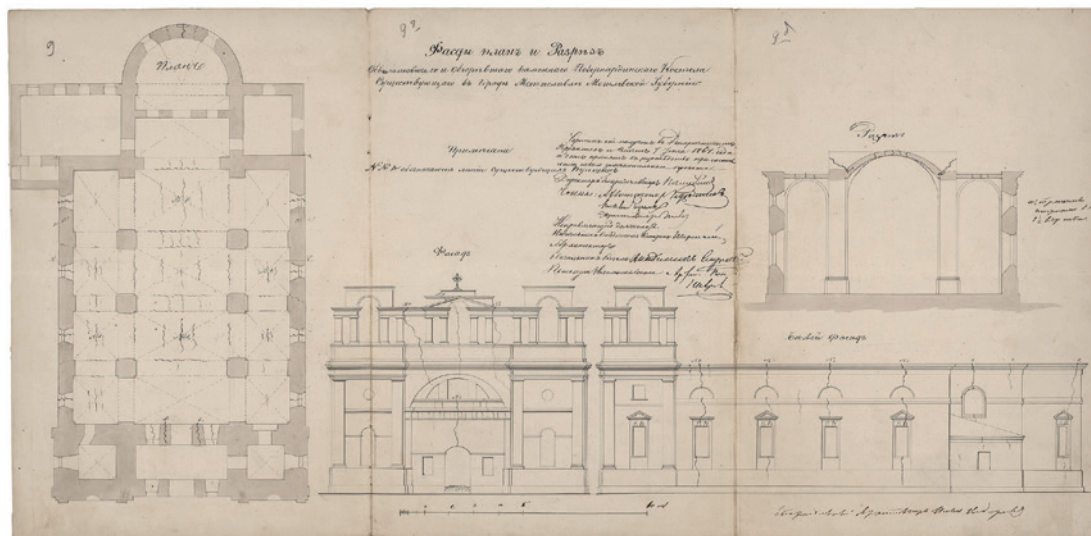
³⁸ Н. Пятровіч, *Мсціслаўскі кляштар бернардынцаў*. С. 191.

³⁹ RGIA. F. 173. Op. 1. Sygn. 524. k. 2 v., 9–9б.

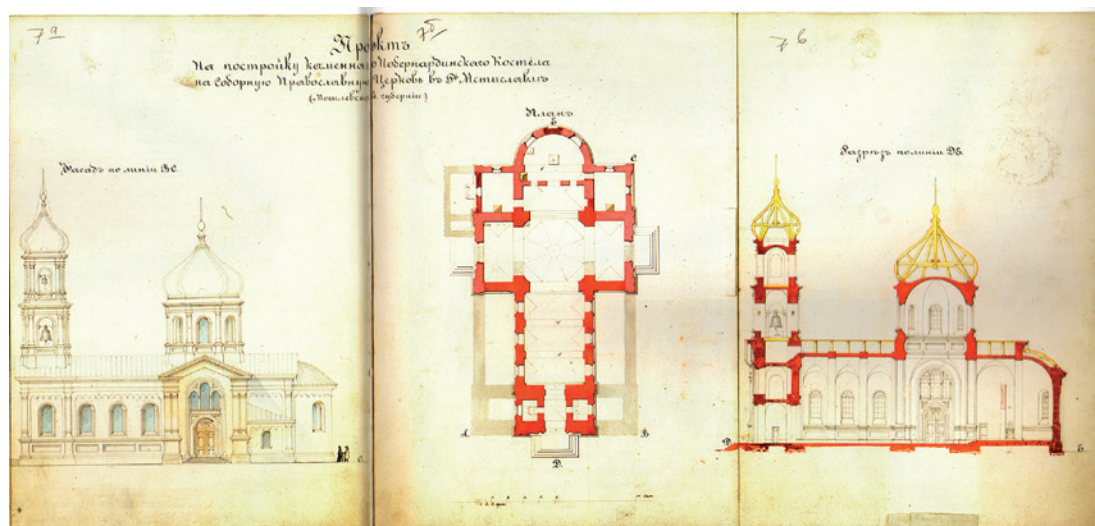
⁴⁰ RGIA. F. 173. Op. 1. Sygn. 524. k. 7–7в.

⁴¹ *Архітэктура Беларусі. Нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце*. Т. 3, кніга 2. *Другая палова XIX – пачатак XX ст.* – Мінск : Беларуская навука, 2007. С. 173; RGIA. F. 173. Op. 1. Sygn. 524, k. 6–6 г., 8–8в.

⁴² RGIA. F. 173. Op. 1. Sygn. 524. k. 1–8.

Ryc. 11. Plan kościoła bernardyńskiego ze stanem jego murów po pożarze w 1858 r.

Ryc. 12. Plan przebudowy kościoła bernardyńskiego na cerkiew prawosławną z 1866 r.
Na czerwono oznaczono ściany kościoła, które planowano rozebrać

Ryc. 13. Cerkiew pw. św. Aleksandra Newskiego.
Fot. Andrei Miacelski

był patronem, w 1868 roku obchodził 50. urodziny. W liście z 22 maja 1867 roku arcybiskup mohylewski Evsevi pisał do głównego prokuratora Synodu A.D. Tolstova, że po cudownym ocaleniu cesarza Aleksandra II z zamachu na jego życie 4 lutego 1866 roku (zamach Dmitrija Karakozowa), część prawosławnej ludności Mscisławia zwróciła się z prośbą o wybudowanie na miejscu kościoła bernardynów cerkwi ku czci księcia Aleksandra Newskiego, niebiańskiego patrona Aleksandra II. Według nich miało to być symboliczne, ponieważ naprzeciwko nowej świątyni chciano wzniesć cerkiew ku czci św. Mikołaja – dawny kościół jezuicki, który został przekazany prawosławnym przez innego obrońcę cerkwi, cara Mikołaja I. Niektórzy mieszkańcy Mscisławia zrezygnowali z pomysłu budowy cerkwi ku czci św. Atanazego⁴³. Jak można zauważyć, arcybiskup mohylewski Evsevi jako pierwszy podniósł kwestię budowy cerkwi ku czci A. Newskiego w Mscisławiu, co uczyniono na dawnym placu bernardyńskim.

Pozostałości kościoła bernardynów stały w mieście dłuży czas, nawet po wybudowaniu nowej cerkwi. Początkowo rozważano czy nie przeznaczyć go na cerkiew św. Aleksandra Newskiego lub koszary wojskowe, gdyż miasto chciało wykorzystać wprawdzie zniszczony, ale kamienny budynek. Wierni prawosławni zaczęli się jednak skarżyć, że stary kościół pobernardyński obraża ich wrażliwość, ponieważ wychodząc z cerkwi, mają widok ruin kościoła katolickiego⁴⁴. W latach

⁴³ RGIA. F. 797. Op. 36. Otdel.IV. Sygn. 246. k. 13.

⁴⁴ NGAB. F. 2001. Op. 1. Sygn. 1026. k. 29–31.

70. XIX wieku pozostałości kościoła bernardyńskiego zostały rozebrane. Obecnie w jego miejscu znajduje się trawnik, a przy dawnej wschodniej ścianie – ogrodzenie dziedzica cerkwi św. A. Newskiego.

Translated by Andrei Miacelski

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Архив научной археологической документации Института истории НАН Беларуси (Архив научной археологической документации Института истории НАН Беларуси)
Ed. hr. 974d., Trusov O.A. Arheologičeskij očet o provedenii raskopok na territorii pamâtnikov arhitektury byloj cerkvi Aleksandra Nevskogo v g. Mstislavle v avguste-sentâbre 1986 g.

Ed. hr. 1077, Trusaŭ A. A. Spravazdača ab pravâdzenni arhealagičnych dasledavannâŭ ŷ lipeni 1988 g. na pomniku arhitektury HHH st. byloj carkvy A. Neŭskaga ŷ g. Mscislave Ed. hr. 1145v., Trusaŭ A.A. Spravazdača ab pravâdzenni arhealagičnych dasledavannâŭ u lipeni 1989 g. Kn. 1

Lietuvos Mosklu Akademijos Bibliotekas Skyrius (LMABS).

F. 16. Bibl. 127. Sbornik materialov, kasaŭših sâ topografičeskogo opisaniâ uezdov Mogilëvskoj gubernii za 1784 g.

Nacionalny Gistaryczny Archiw Belarusi (NGAB).

F. 1297. Op. 1. Sygn. 6523. Delo po otnošeníu stats-sekretarâ Bludova o sobranii svedenij o rimsko-katoličeskich monastyrah i ob uprazdnenii ih.

F. 1297. Op. 1. Sygn. 7450. Delo po otnošeníu stats-sekretarâ Bludova o sobranii svedenij o rimsko-katoličeskich monastyrah i ob uprazdnenii ih. Delo po predpisaniiu Mogilevskogo graždanskogo gubernatora ob otdače zamli prinadležašej Mstislavskomu bernardinskogo monastyru dlâ postrojki učilišnogo na onoj doma.

F. 1729. Op. 1. Sygn. 45. k. 469–471 v. – Akt testamentu postfataiego milosci Theodora Borodzieja.

F. 1781. Op. 26. Sygn. 1395 – Vizity bernardinskih monastyrej Vitebskoj, Mogilevskoj gubernij za 1818 god.

F. 1781. Op. 26. Sygn. 1407 – Opisi imušestvennyh dokumentov bernardinskih monastyrej Vitebskoj, Mogilevskoj gubernij za 1820 god.

F. 1781. Op. 26. Sygn. 1411 – Vizity bernardinskih monastyrej Vitebskoj, Mogilevskoj gubernij za 1823 god.

F. 1781. Op. 28. Sygn. 22 – Cmety i vedomosti o kapital'nom remonte kostelov i postroek novyh zdanij dlâ nih.

F. 2001. Op. 1. Sygn. 137 – Delo o uprazdnenii Mstislavskogo bernardinskogo monastyra, mestečka Mstislavlâ.

F. 2001. Op. 1. Sygn. 138 – Delo o uprazdnenii Mstislavskogo karmelitskogo monastyra, mestečka Mstislavlâ.

F. 2001. Op. 1. Sygn. 732 – Delo o požare proizošedšem v gorode Mstislavle 4 iûnâ 1858 g.

- F. 2001. Op. 1. Sygn. 1026 – Delo o vybore mesta dlâ postrojki cerkvi v m. Mstislavle.
F. 3157. Op. 1. Sygn. 10 – Perepiska s Ministerstvom prosvešeniâ, mogilevskim gubernatorom i Mogilevskoj direkciej učiliš o zakrytii duhovnyh i učreždenii svetskikh učiliš v g. Orše i Mstislavle.
F. 1355. Op. 1. Sygn. 721 – Èkonomičeskie primečaniâ na 339 dač, opisanie g. Mstislavlâ i alfavitny dač i vladel'cev.
F. 173. Op. 1. Sygn. 524 – Delo o perestrojke bernardinskogo kostela v g. Mstislavle v pravoslavnuû cerkov's proektom.
F. 797. Op. 11. Sygn. 29152 – O peredače v pravoslavnoe vedomstvo uprazdennogo monastyrà bernardincev v Mstislavle s cerkov'û i stroeniâmi.
F. 797. Op. 36. Otdelenie IV. Sygn. 246 – Po otnošeníu mogilevskogo gubernatora o postrojke v Mstislavle Afanas'evskoj i Kazimiro-slobodskoj cerkvej.
F. 822. Op. 12. Sygn. 2593 – Vizity Mogilevskoj eparhii 1816 goda.

Opracowania

- Architektura Bielarusi. Narysy evaliucyi va ũschodnieslavianskim i jeũrapiejskim kantekscie*, t. 3, kniha 2: *Druhaja palova CHICH – pačatak CHCH st.*, Minsk 2007.
- Baravy R.V., Jakimovič Ju. A., *Kaštoũny dakument pa historyi bielaruskaj hrafiki i architektury XVIII st. // Pomniki kũl'tury. Novyja adkrycci*, Minsk 1985, C. 113–122.
- Grudziński K., *Mścislaw*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zabrzzydowska 1985, s. 227–228.
- Kalamajska-Saeed M., *Rosyjskie pomiary klasztorów skasowanych w roku 1832*, t. 2, Warszawa 2021.
- Kantak K., *Bernardyni polscy*, t. 2, Lwów 1933.
- Miaciełski A.A., *Muravanyja pravaslaũnyja chramy CHICH st. u Mscislavie // Mscislaũ i Mscislaũski kraj: historyja, padziei, liudzi*, Minsk 2021, C. 143–159.
- Piatrovič N., *Mscislaũski klištar biernardzincaũ // Historyčna-archiealahičny zbornik – Minsk 1996. – № 8. – C. 189–193.*
- Slũn'kova I.N., *Monastyri vostočnoj i zapadnoj tradicii. Nasledie arhitektury Bielarusi – M.: Progress-tradiciâ*, 2002.
- Tkačev M.A., *Zamki Bielarusi*, Minsk 2002.
- Trusaũ A.A., *Evaliucyja budaũničnych materyjalâũ i techniki manumentalnaha dojlidstva Bielarusi CHI–CHVIII stst.*, Minsk 2020.

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR BERNARDYNÓW W MŚCISŁAWIU

Streszczenie

Bernardyni pojawili się w Mścislawiu na początku XVIII wieku, ale ich klasztor powstał dopiero w 1727 roku dzięki pomocy miejscowej szlachty. Pierwotne kościół i klasztor były drewniane. Kościół funkcjonował do 1821 roku, kiedy został zastąpiony nowym, murywanym i zbudowanym nieco z dala od pierwszego. Pierwszy kościół wzmiankowano w opisie wizytacji, a kościół wybudowany na początku XIX wieku znany jest nie tylko z pisemnych opisów i zachowanych planów, ale również z badań archeologicznych. Zespół budynków klasztornych znajdował się zawsze w jednym miejscu, ale pod koniec

XVIII wieku został przebudowany. Świadczą o tym nie tylko opisy wizytacyjne i badania archeologiczne, ale również zachowane i obecnie udostępniane piwnice klasztoru.

Po stłumieniu powstania listopadowego (1830-1831) kościół i klasztor Bernardynów w Mścislawiu zostały zamknięte przez władze carskie, a zakonnicy przeniesieni do innych konwentów. Budynki pobernardyńskie przez długi czas pozostawały opuszczone, chociaż prawa do nich rościły sobie zarówno miejscowa parafia prawosławna, jak i władze wojskowe. Podczas pożaru Mścislawia w 1858 roku kościół pobernardyński uległ poważnemu zniszczeniu. Mimo to świątynia została przejęta przez Cerkiew prawosławną, z planem dostosowania budynku do sprawowania liturgii wschodniej. Na przełomie lat 60. i 70. XIX wieku w miejscu klasztoru bernardynów wybudowano nową cerkiew św. Aleksandra Newskiego, a kościół rozebrano na prośbę prawosławnych.

Słowa kluczowe: Mścislaw; bernardyni; kościół; klasztor; cerkiew prawosławna; Białoruś